

УДК 373.1:37.011

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРЕВЕНТИВНОГО ВИХОВНОГО СЕРЕДОВИЩА У ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Кириченко В. І., Єжова О. О.

У статті висвітлено результати теоретико-методичного обґрунтування компонентів превентивного виховного середовища, критеріїв, показників і рівнів його сформованості та організаційно-педагогічні умови, необхідні для його формування. Наведено експериментальні дані, які підтверджують можливість формування превентивного виховного середовища у загальноосвітніх навчальних закладах.

Ключові слова: превентивне виховне середовище, загальноосвітні навчальні заклади, критерії, показники, рівні сформованості превентивного виховного середовища.

В статье представлены результаты теоретико-методического обоснования компонентов превентивной воспитательной среды, критериев, показателей и уровней ее сформированности, определены необходимые организационно-педагогические условия для ее формирования, приведены экспериментальные данные, которые подтверждают возможность формирования превентивной воспитательной среды в общеобразовательных учебных учреждениях.

Ключевые слова: превентивная воспитательная среда, общеобразовательные учебные учреждения, критерии, показатели, уровни сформированности превентивной воспитательной среды.

The article presents results of theoretical and methodological substantiation for the components of preventive educational environment, criteria, indicators and levels of its formation, organizational and pedagogical conditions necessary for its formation. The experimental data confirming the possibility of the formation of preventive educational environment in general education establishments are given.

Key words: preventive educational environment, general education establishments, criteria, indicators, levels of formation of preventive educational environment.

Постановка проблеми. Виховання особистості здійснюється в конкретних історичних умовах, зумовлених особливостями етапів розвитку суспільства. Початок нового століття характеризується його суттєвими трансформаціями як у соціальній, так і в культурній сферах. Особливістю сучасного світу є тотальна глобалізація різних сфер діяльності. Наслідки глобалізації ставлять перед освітою низку завдань, пов'язаних, насамперед, з урахуванням, нівелюванням, зменшенням тих негативних впливів на виховання дітей і молоді, які здійснює сучасне суспільство. Одним із шляхів вирішення цієї проблеми вбачаємо у формуванні превентивного виховного середовища у загальноосвітніх навчальних закладах.

Аналіз актуальних досліджень. Як зазначається у Концепції формування превентивного виховного середовища, актуальність цієї проблеми викликана необхідністю акумулювання і педагогічної рефлексії кращого досвіду створення превентивного виховного середовища в навчальних закладах та його поширення серед широкого педагогічного загалу [2]. Враховуючи численні напрацювання вітчизняних і зарубіжних науковців щодо сутності і структури освітнього середовища, превентивне виховне середовище трактуємо як упорядковану цілісну сукупність організаційно-педагогічних умов і обставин, взаємодія й інтеграція яких забезпечує соціально-педагогічну та правову підтримку розкриття внутрішнього потенціалу, духовного розвитку і життєздійснення особистості; сприяє виробленню нею ціннісного ставлення до себе, природи і суспільства; нівелює негативні впливи соціуму на дитину.

Мета статті: висвітлення результатів теоретико-методичного обґрунтування компонентів превентивного виховного середовища, критеріїв, показників і рівнів його сформованості та організаційно-педагогічних умов, необхідних для його формування.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Концепції формування превентивного виховного середовища, під формуванням превентивного виховного середо-

вища загальноосвітнього навчального закладу (ЗНЗ) розуміємо оптимізацію співвідношень усіх компонентів виховного середовища навчального закладу, спрямовану на посилення безпосереднього й опосередкованого цілеспрямованого впливу на учасників педагогічної взаємодії відповідно до мети і завдань превентивного виховання [2].

Необхідними компонентами превентивного виховного середовища визначаємо концептуально-методологічний, предметно-просторовий, технологічно-інструментальний, функціонально-результативний. Кожний компонент превентивного виховного середовища можна охарактеризувати за допомогою конкретного критерію. Так, для дослідження концептуально-методологічного компонента нами обрано критерій "компетентність", для предметно-просторового компонента – критерій "забезпеченість", для технологічно-інструментального – критерій "технологічність", для функціонально-результативного – критерій "керованість".

Вважаємо за доцільне критерій "компетентність" характеризувати за допомогою таких показників: обізнаність щодо новітніх концепцій, програм, успішного досвіду розбудови превентивного виховного середовища; визначення і усвідомлення ключових понять превентивного виховного середовища; суб'єктна участь у творенні і реалізації виховної політики закладу; критерій "забезпеченість" – знання основ моделювання безпечного середовища життєдіяльності; відповідність матеріального оснащення функціональних зон пріоритетним видам діяльності; дотримання ергономічних стандартів організації життєдіяльності ЗНЗ; критерій "технологічність" – вивчення і добір необхідного технологічного інструментарію; готовність суб'єктів навчально-виховного процесу до розбудови превентивного виховного середовища; сформованість виховної системи ЗНЗ; критерій "керованість" – психоемоційний клімат навчального закладу; ефективність системи науково-методичного супроводу функціонування превентивного виховного середовища навчального закладу; організація поліпозиційної взаємодії у розбудові превентивного виховного середовища навчального закладу.

Формування превентивного виховного середовища – це складний процес, який для кожного навчального закладу є особливим за тривалістю, потенційними ресурсними можливостями, що визначають досягнення певного з трьох можливих рівнів сформованості (збалансований, частково збалансований, розбалансований).

Розбалансований (низький) рівень сформованості превентивного виховного середовища характеризується недостатнім розвитком усіх компонентів превентивного виховного середовища. Це проявляється слабкою обізнаністю педагогічного колективу щодо новітніх концепцій, програм, успішного досвіду розбудови превентивного виховного середовища; загальноповерховими уявленнями щодо ключових понять превентивного виховного середовища; поодинокі суб'єктною участю у творенні й реалізації виховної політики ЗНЗ; недостатніми для застосування на практиці знаннями основ моделювання безпечного середовища життєдіяльності; порушенням державних санітарно-гігієнічних правил і норм щодо утримання та експлуатації матеріально-технічної бази ЗНЗ, недотриманням ергономічних стандартів організації навчально-виховного процесу; використанням застарілого технологічного інструментарію для формування превентивного виховного середовища; низькою мотивацією суб'єктів навчально-виховного процесу до розбудови превентивного виховного середовища; аморфністю виховної системи ЗНЗ; несприятливим психоемоційним кліматом у педагогічному та учнівському колективах; несформованістю системи науково-методичного супроводу функціонування і розвитку ЗНЗ; відсутністю поліпозиційної партнерської взаємодії у розбудові превентивного виховного середовища навчального закладу.

Частково збалансований (середній) рівень сформованості превентивного виховного середовища характеризується локальною розвиненістю компонентів превентивного виховного середовища: вибірковою обізнаністю педагогічного колективу щодо новітніх концепцій, програм, успішного досвіду розбудови превентивного виховного середовища; частковим усвідомленням ключових понять превентивного виховного середовища; ситуативною участю суб'єктів навчально-виховного процесу у творенні та реалізації виховної політики; епізодичністю знань основ моделювання безпечного середовища життєдіяльності; вибірковою ресурсною забезпеченням формування превентивного виховного середовища; частковим дотриманням ергономічних стандартів життєдіяльності ЗНЗ; недостатньою ефективністю обраного

технологічного інструментарію для формування превентивного виховного середовища, нестійкою мотивацією суб'єктів навчально-виховного процесу до розбудови превентивного виховного середовища; частковою синхронізацією основних елементів виховної системи ЗНЗ; переважно позитивним психоемоційним кліматом у педагогічному і учнівському колективах, з поодинокими проявами напруженості; недостатньою ефективністю системи науково-методичного супроводу функціонування і розвитку ЗНЗ; нестійкістю поліпозиційної партнерської взаємодії у розбудові превентивного виховного середовища навчального закладу.

Збалансований (високий) рівень сформованості превентивного виховного середовища характеризується достатньою розвиненістю усіх чотирьох компонентів превентивного виховного середовища: доброю обізнаністю педагогічного колективу щодо новітніх концепцій, програм, успішного досвіду розбудови превентивного виховного середовища; повним усвідомленням ключових понять превентивного виховного середовища, активною участю суб'єктів навчально-виховного процесу в творенні і реалізації виховної політики ЗНЗ; достатністю знань основ моделювання безпечного середовища життєдіяльності та умінням їх використовувати у практичній діяльності; дотриманням ергономічних стандартів організації життєдіяльності ЗНЗ; повнотою добору необхідного технологічного інструментарію для формування превентивного виховного середовища; високою мотивацією суб'єктів навчально-виховного процесу до розбудови виховного середовища; синхронізацією основних елементів виховної системи ЗНЗ; позитивністю психоемоційного клімату в педагогічному й учнівському колективах та між ними; доведеною ефективністю системи науково-методичного супроводу функціонування і розвитку ЗНЗ; сталістю і довготривалістю поліпозиційної партнерської взаємодії у розбудові превентивного виховного середовища ЗНЗ.

Оцінювання рівнів сформованості превентивного виховного середовища здійснювалося на основі зазначених показників за допомогою методу інтегральних оцінок [1, с. 3]. Спочатку методом експертних оцінок були встановлені вагові коефіцієнти кожного з показників (табл. 1).

Таблиця 1
Критерії та показники компонентів превентивного виховного середовища

Критерій	Показник	Ваговий коефіцієнт показника (w)
Компетентність	Обізнаність щодо новітніх концепцій, програм, успішного досвіду розбудови превентивного виховного середовища	0,14
	Визначення і усвідомленість ключових понять превентивного виховного середовища	0,15
	Суб'єктна участь у творенні і реалізації виховної політики закладу	0,27
Забезпеченість	Знання основ педагогічного менеджменту і моделювання безпечного середовища життєдіяльності	0,22
	Відповідність матеріального оснащення функціональних зон пріоритетним видам діяльності	0,19
	Дотримання ергономічних стандартів організації життєдіяльності ЗНЗ	0,28
Технологічність	Вивчення і добір необхідного технологічного інструментарію	0,25
	Готовність суб'єктів навчально-виховного процесу до розбудови превентивного виховного середовища	0,35
	Сформованість виховної системи ЗНЗ	0,33
Керованість	Психоемоційний клімат ЗНЗ	0,3
	Ефективність системи науково-методичного супроводу функціонування превентивного виховного середовища ЗНЗ	0,39
	Організація поліпозиційної взаємодії у розбудові превентивного виховного середовища ЗНЗ	0,38

Наступним кроком було вирахування діапазонів інтегральних оцінок для трьох рівнів сформованості превентивного виховного середовища (розбалансований, частково збалансований та збалансований) (табл. 2).

Таблиця 2

Інтегральна оцінка показників превентивного виховного середовища загальноосвітнього навчального закладу для встановлення рівнів його сформованості

Інтегральна оцінка (ІО)	Рівень сформованості превентивного виховного середовища
Менше 0,499	Розбалансований рівень
0,500–0,849	Частково збалансований рівень
Більше 0,850	Збалансований рівень

Експериментальну базу дослідження склали навчальні заклади міст Києва, Кривого Рогу та сільської місцевості Черкаської обл.

Усього на констатувальному етапі педагогічного дослідження було опитано: учнів 7–11-х класів – 482 особи (з них учнівський актив – 57 осіб); педагогів – 46 педагогів; батьків – 95 осіб.

Важливими джерелами інформації стало застосування таких емпіричних методів, як експертне опитування, включене педагогічне спостереження у ході відвідування масових і групових виховних заходів; інтерв'ювання фокус-груп і анкетування вчителів, учнів та батьківського активу. Вивчення та узагальнення виховної практики також відбувалося у ході проведення навчальних семінарів-тренінгів і науково-практичних конференцій для педагогів, участі у педагогічних радах і серпневих нарадах педагогічної громадськості.

Це дало змогу здійснити ідентифікацію існуючих проблем та виявити суперечності процесу формування превентивного виховного середовища ЗНЗ. Такими було визначені невідповідність між:

- декларуванням необхідності створення виховної системи ЗНЗ у нормативно-правових документах та низькою готовністю педагогів до її моделювання;
- суспільними потребами у формуванні превентивного виховного середовища і відсутністю його концептуально-методологічного, нормативного та технологічного забезпечення.

Під час констатувального етапу дослідження з'ясовано, що ЗНЗ із частково збалансованим рівнем сформованості превентивного виховного середовища – 35,3 %, а із розбалансованим – 64,7 %. У той же час ЗНЗ із збалансованим рівнем сформованості превентивного виховного середовища у групі досліджуваних закладів не виявлено. Особливо низькими виявилися оцінки таких показників, як суб'єктна участь у творенні і реалізації виховної політики закладу, ефективність системи науково-методичного супроводу функціонування превентивного виховного середовища навчального закладу; організація поліпозиційної взаємодії у розбудові превентивного виховного середовища навчального закладу. Тому впродовж формувального етапу експерименту основні зусилля педагогічних колективів були спрямовані на підвищення готовності педагогів до суб'єктної участі у формуванні превентивного виховного середовища та організацію поліпозиційної взаємодії усіх суб'єктів вищезначеного процесу.

На виконання цього завдання було розроблено тренінгову програму для педагогів "Теорія і технологія формування превентивного виховного середовища". Семінари-тренінги проводилися у кожному ЗНЗ для членів міжсекторальних робочих груп, до числа яких входили педагоги, батьківський актив, представники організацій-партнерів. На тлі тренінгового навчання ми досліджували самооцінку учасників щодо їх готовності взятися до формування превентивного виховного середовища ЗНЗ (табл. 3).

Таблиця 3

Самооцінка учасників тренінгів щодо готовності до формування ПВС

Зміст запитання	Показники позитивних відповідей у %	
	До початку тренінгу	Після тренінгу
Чи вважаєте Ви необхідним ПВС у ЗНЗ?	37,5	94,3
Чи володієте Ви інноваційними педагогічними методами і технологіями?	35,5	76,3
Чи можете Ви визначити особливості інтерактивних педагогічних технологій у формуванні ПВС ЗНЗ?	43,0	86,0
Чи вмієте Ви проаналізувати зміст формування ПВС у ЗНЗ?	31,8	90,6
Чи готові Ви до участі у формуванні ПВС у ЗНЗ?	29,0	71,2

Протягом двох років проводився моніторинг рівнів сформованості превентивного виховного середовища за розробленою нами методикою. Моніторинг здійснювався на локальному рівні (рівні окремого навчального закладу) і проводився на початку та наприкінці кожного навчального року. Його мета полягала у спрямуванні діяльності суб'єктів навчально-виховного процесу на забезпечення необхідних організаційно-педагогічних умов у ЗНЗ, характерних для збалансованого рівня сформованості превентивного середовища.

Результати оцінювання рівнів сформованості превентивного виховного середовища у досліджуваних ЗНЗ наприкінці формувального етапу експерименту дозволяють стверджувати, що протягом двох років у всіх закладах рівень сформованості превентивного виховного середовища підвищився. Серед навчальних закладів не виявлено жодного із розбалансованим рівнем його сформованості, 82 % засвідчили частково збалансований рівень сформованості превентивного виховного середовища, а 18 %, відповідно, – збалансований рівень. Слід зазначити, що найсуттєвіші позитивні зміни спостерігалися для таких показників критеріїв превентивного виховного середовища, як суб'єктна участь у творенні і реалізації виховної політики закладу, організація поліпозиційної взаємодії у розбудові превентивного виховного середовища навчального закладу, готовність суб'єктів навчально-виховного процесу до розбудови превентивного виховного середовища, обізнаність щодо новітніх концепцій, програм, успішного досвіду розбудови превентивного виховного середовища та психоемоційний клімат у загальноосвітньому навчальному закладі.

Висновки. Таким чином, виявлені необхідні організаційно-педагогічні умови формування превентивного виховного середовища та їхнє експериментальне впровадження дозволили досягти мети дослідження. У подальшому планується визначити ефективність функціонування превентивного виховного середовища у ЗНЗ.

Література

1. Єжова О. О. Діагностика рівнів сформованості превентивного виховного середовища загальноосвітнього навчального закладу / О. О. Єжова // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – Вип. 17, кн. 1. – С. 247–254.
2. Концепція формування превентивного виховного середовища (проект) / В. М. Оржеховська, В. І. Кириченко, О. О. Єжова, Т. Є. Федорченко // Наукові записки. Серія "Психолого-педагогічні науки" (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя). – Ніжин : НДУ імені Миколи Гоголя, 2013. – № 2. – С. 41–48.
3. Саати Т. Принятие решений: метод анализа иерархий / Т. Саати. – М. : Радио и связь, 1993. – 278 с.